

МЯСТО НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ В СИСТЕМАТА
ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ

Цецка Коларова

Всяка правова и социална държава притежава добре развита система от социални услуги, които са предназначени да бъдат от полза за личността, семейството, общността, когато са в неравностойно положение. В развитието на всяка демократична страна мястото на социалните услуги в системата на социалното подпомагане е от особена значимост за гражданското общество, защото чрез тях се осъществяват минимум необходимите грижи за най-нуждаещите се хора.

Като координирана и съгласувана дейност, управлявана от държавната политика, социалните услуги съдействат за устояването на гражданите пред актуалните предизвикателства, породени от общественно-икономическите трансформации в страната. Условията, в които се развива българското общество през последните десетилетия, създават радикален характер на социалните промени с тенденция на влошаване на начина на живот за основната част от населението на страната.

Днес необходимостта от социални услуги е още по-значима именно в условията на съществуващата финансово-икономическа ситуация в страната. Икономическата безперспективност за личността създава перманентна предпоставеност към повишаване на психическото натоварване, деструкции в семейните отношения, родителска безотговорност, социална алиенация спрямо проблемите на другите, девалвация на обществените ценности, хулиганство, футболно хулиганство, алкохолизъм, наркомания, проституция, просия, бездомност и т.н. Цялата съвременна общественно-икономическа среда в страната е основна предпоставка за умножаване на социалните проблеми.

Демографските данни за застаряването на населението и за повече от 50-процентно отхвърляне на брака от младите хора говорят за наличие на сериозни обществени трансформации, чиито предизвикателства и сривове се поемат от системата на социалното подпомагане и социалните услуги в страната. Функционалните промени в състава на домакинствата и нарасналото участие на жените на пазара на труда променят традиционните представи за семейна среда, а нейната липса се компенсира чрез повишено предлагане на широкообхватни услуги.

Метаморфозите в демографските процеси водят до трансформации в структурата на пазара на труда,

Place of social services in the system of social support in our state is represented in this issue. The author describes social services as a part of politics for social support in our country. Social services are in process of development nowadays.

като най-често това означава недостиг на млада високо-квалифицирана работна сила. Релевантно на фактическото състояние се налагат потребности от промяна на политиката на заетостта и производителните сили, което пък от своя страна изисква нова политика на професионално образование и обучение. И целият този кръг в общественно-икономическото пространство рефлектира върху състоянието на семейството и потребностите от нова семейна политика в страната. Това е социален процес, който е христоматийна истина. Преосмислянето на наложените митологеми в публичното пространство през последните 20 години е наложително, за да може енергетиката на този процес да произведе адекватни политики за преодоляване на вече очевидния демографски срыв, който не засяга просто раждаемостта в страната. В резултат на това нараства количеството на неработещи хора (пенсионери, деца, болни, неграмотни...). Така се създава обективна ситуация да се предприемат решения след протичането на събитията, а на дневен ред за обществото идва потребност от нарастване на обема и структурата на социалните услуги (особено в областта на здравеопазването и дългосрочните грижи за възрастните хора).

Самият сектор на социалните услуги обаче има своите проблеми и нерешени задачи. Първо, параметрите, границите на сектора не са уточнени в теоретичен и практически план. Поради това в управленската практика хем е добре да го има в политиката на областите и общините, хем трябва да се търсят средства от непредназначени за него източници. Съответно в теоретичен план (и в подготовката на специалисти) съществуват издания, които са предимно нормативни сборници или отговори на правни въпроси. Разбира се, съществуват и опити за нелоша теоретична систематика от автори като Надя Шабани [5], Божидара Кривирадева [4], А. Жечева [3]. А академичната систематика на материята е най-разнообразна – от

грижи за хората с увреждания, през алтернативни форми на социална грижа до конкретността на компетенциите за социални услуги. И всяко едно от тези решения е вярно. Но както в практиката съществува финансов преразход в сферата на социалните услуги (особено от неправителствения сектор в страната), така и в университетите се реализира ненужна академична енергия – все в името на разглеждания сектор. На този етап нито законът, нито теорията, а още по-малко практиката, може да детерминира един завършен модел на тази сфера. Нещо повече – в социалната политика на страните – членки на ЕС, също не съществува такъв модел, а още по-малко пък може да се говори за общ европейски модел на социалните услуги.

В науковедски аспект социалните услуги са предмет на икономиката (разглеждани като задоволяване на човешките потребности), но едновременно с това те са и предмет на социалната дейност и социалната политика (разглеждани като подпомагане на социални групи в неравностойно положение).

Всъщност всички посочени проблеми произтичат от самата природа на социалните услуги. Разбирани в най-прагматичен план, те са част от съдържанието на социалната работа, засягаща различни обществени отношения – здравеопазване, заетост, образование, вътрешна сигурност. Поради това често пъти специалният контрол над тяхната дейност може да се осъществява от различни ведомства.

Към всички тези предстоящи за решаване от нашето общество въпроси, пряко или косвено свързани със социалните услуги, може да се прибави и историческото наследство на традициите в този сектор за нашата страна. След Освобождението, с откриването на общински сиропиталища, сферата на социалните услуги се вмести в схемата на социалното подпомагане. В този контекст през 1934 г. се издава Наредба-закон за социалното подпомагане. В социалистическия период държавата декларира, че се грижи за всички граждани и чрез държавно финансиране се създава национална система от социални институции, като изрично се уточнява, че бедни няма, а т.нар. обществени грижи са за нуждаещите се, изпаднали в тежко положение. След демократичните промени през 1989 г. в страната се изгражда сектор на социалните услуги, като част от системата на социалното подпомагане, с цел предоставяне на социална подкрепа на най-бедстващите групи от хора в неравностойно положение.

Като съставна част от системата на социалното подпомагане, днес социалните услуги изпълняват голямата задача да подкрепят хода на промените по отношение на разпределението на доходите и потреблението на икономическите блага в национален план. Релевантен на всички тези взаимно-

свързани обществени компоненти е необходимият процес на разнообразяване и индивидуализиране, на планиране и предоставяне на възможности за структуриране на нови форми и видове социални услуги. Като инструмент за разрешаване на различни неблагоприятни ситуации, те имат своето място и играят значима роля в процесите на осъществяване на социална подкрепа, социална превенция, социално включване и социално интегриране като отражение на грижата на държавата и обществото. Посредством потенциала на интегрирания подход се формира съответстваща тенденция на нарастващо развитие на социалните услуги. В настоящето и в бъдещето тя очертава готовността на българското общество да се полагат систематизирани усилия за повишаване качеството на живот на най-нуждаещите се в страната и преди всичко – на децата и възрастните с увреждания.

През 2006 г. в страната се приема и утвърждава от Министерския съвет концепция за деинституционализация на специализираните домове за деца и за възрастни хора с увреждания. Волята на законодателя предприема промени в Закона за социално подпомагане, които дават приоритет на развитието на социални услуги в общността като алтернатива на институционализацията. В контекста на реформата се разгръща многофункционална мрежа от социални услуги в общността. Така стартиралият процес на деинституционализация резонира върху потребността от реструктуриране, подобряване и усъвършенстване на социалните услуги. Водещата логика е по посока на разширяване спектъра на тяхното предлагане в общността, чрез което да се създават условия за равен достъп и възможности за развитие на децата и хората с увреждания. На много места се осъществява реформа за преобразуване на съществуващите институции в защитени или преходни жилища, които да осигуряват условия, близки до семейната среда. Социалните услуги сериозно подкрепят процесите на реинтеграция на деца, оставени в институции при живи и здрави биологични родители.

Едновременно с това палитрата на социалните услуги съдейства и за повишаване качеството на институционалните грижи чрез подобряване качеството на живот на хората, които се ползват от тях. Вече се предприемат множество дейности за закриване на едни специализирани институции, които не отговарят на установените изисквания за критерии и стандарти. Респективно, за други социални институции се препоръчва намаляване на капацитета с цел осигуряване на нормални битови условия. В страната се приемат политики по посока на увеличаване на финансовите средства за издръжка и на осигуряване на допълнителни финансови средства за осъвременяване на обзавеждането и оборудването в специализираните институции.

Може би най-ефикасен принос за подобряване на обществените условия имат социалните услуги, чието разработване подпомага развитието и осъществяването на политики и дейности за социална превенция. Вероятно в тази област предстои истинското разкриване на възможностите на социалните услуги в нашата страна.

Предприетата от държавата реформа по разкриването на нови социални услуги в общността в изминалия период от време е сериозно подкрепена и със значителни средства по проекти, финансирани от Социално-инвестиционния фонд на ЕС, от Фонд „Социално подпомагане“ на Р България и от програма ФАР. Сериозната финансова подкрепа на системата на социалното подпомагане като цяло и на социалните услуги в частност говори за наличието на задълбочена грижа за непрекъснато повишаване както на техните възможности, така и на тяхното качество.

С оглед на изграждане на цялостна представа за проблемите на социалните услуги в съвременните условия на нашата страна, целта на настоящата разработка е да се проучат различни аспекти на проблемите на социалните услуги в България, които са съставна част от системата на социалното подпомагане. При формирането на настоящата концепция се селектират методите анализирани, систематизиране и структуриране, тъй като темата е широкообемна. Обект на изследването са социалните услуги в страната, а предмет – проблемите, свързани с тяхната систематика и реално предлагане, както и проблемите на подготвеността на работещите в тази сфера.

В съдържателно отношение мястото на социалните услуги е успоредно със социалните помощи. Те се разглеждат като двата основни елемента, които изграждат същността на социалното подпомагане.

Законът за социално подпомагане дава легална дефиниция на понятието „социални услуги“. Тази дефиниция посочва като тяхна основа социалната работа, която е насочена „към подкрепа на подпомаганите лица за осъществяване на ежедневните дейности и за социално включване съобразно тяхното желание и личен избор“ (ЗСП, чл. 16). От значение за разбирането на същността на социалните услуги като основен елемент на социалното подпомагане е законовият регламент да се „извършват срещу заплащане на такси или по договаряне от лицата, които ги ползват“ (ЗСП, чл. 17).

Социалните услуги са дефинирани още като „дейности, които имат за цел да подпомагат и разширяват възможностите на лицата да водят самостоятелен начин на живот и се предоставят в специализирани институции и в общността“ [ППЗСП].

Предоставянето на социалните услуги е в подкрепа на нуждаещите се лица за водене на пълноценно съществуване и за социално включване в обществото. От друга страна, социалната интеграция на лицата се явява съществен елемент на разглежданото понятие.

Законът насърчава социалното предприемачество в областта на социалното подпомагане чрез разнообразни социални услуги и лица, които да ги предоставят [5]. Идеята е физическите лица и различните юридически лица, включително нестопанските организации, да бъдат насърчавани да предоставят социални услуги, заедно с общините и държавата (ЗСП, чл. 1, ал. 2, т. 1, 2 и 5).

С приетите промени през 2010 г. в ЗСП се въвежда изцяло нов подход в развитието на социалните услуги, който изисква планиране на база анализ на потребностите на различните целеви групи. Условията и редът за планиране, разкриване, закриване и предоставяне на социални услуги се определят с ППЗСП.

Социалните услуги се основават на социална работа и са насочени към създаването на по-добри условия и възможности подпомаганите лица да могат пълноценно да участват в социалния живот, индивидът да не бъде изолиран и предоставянето на услугите да бъде институционализирано. В резултат на това институциите все повече ще загубват възможността да предоставят голямата част от социалните услуги, които ще бъдат все по-разнообразни и ще се предоставят с приоритет в общността. По този начин ще се създават по-добри възможности за нестопанските организации да предлагат алтернативни форми за предоставянето им и да изпълняват функциите по алтернативната грижа в страната.

Литература

1. Закон за социално подпомагане.
2. Правилник за прилагане на ЗСП.
3. **Жечева, А. и др.** Наръчник на социалния асистент в България. МТСП, С., 2007.
4. **Кривирадева, Б.** Социални услуги за деца (учебно помагало). ЕКС-ПРЕС, Габрово, 2009.
5. **Шабани, Н., М. Димитрова.** Анализ на правния режим на социалните услуги в България. Въпроси и отговори. (Анализ по проект „Социалните услуги в България – нови възможности за развитие“, финансиран по Програма ФАР „Развитие на гражданско общество“ – 2001), С., 2004.

Адрес за контакти

Доц. д-р Цецка Коларова
СУ „Св. Климент Охридски”